

ЗАСОБИ ВИДОВОЇ КОРЕЛЯТИВНОСТІ ТА СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВ

Потапенко О.І., Чубань Т.В., Левченко Т.М.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті виділено основні аспекти дослідження перфективації відіменних дієслів у сучасній українській мові. Досліджено питання про значення спостереження над дієсловом при вивченні української мови. Описано параметри перфективації відіменних дієслів, які називають дії, що виражають процеси конкретної фізичної дії. Виділено та охарактеризовано лексико-семантичну групу відіменних дієслів української мови зі значенням конкретної фізичної дії, мовлення, мислення, інтелектуальної діяльності, що мають свої особливості у сполучуваності з префіксами як реалізаторами словотвірної-граматичної та граматичної функції. Обґрунтування підтверджено прикладами.

Ключові слова: дієслово, вид, відіменні дієслова, відсубстантивні дієслова, відіменні дієслова конкретної фізичної дії, відіменні дієслова мовлення, видові особливості, перфективація, імперфективація.

Постановка проблеми. Проблема статті полягає у висвітленні особливостей морфологічної структури дієслова, вираження видових значень відіменних дієслів: відсубстантивних і відад'єктивних, у аналізі вираження власне дієслівних та похідних категорій дієслова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних працях уже є багато тлумачень про категорійні особливості дієслова: Русанівський В.М. [6; 7], Городенська К.Г., Кравченко М.В. [1] та ін. У працях «Словотвірна структура слова» (автори: Городенська К.Г., Кравченко М.В.) [1], «Дієслівні категорії в синтагматичі і парадигматичі» (автор: Загнітко А.П.) [4], та статтях Городенської К.Г. «Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення» [2] і «Видові протиставлення в системі сучасних дієслів» [3] описано особливості українського дієслова, видову структуру відіменних дієслів та видові кореляції відіменних дієслів, вияв похідних граматичних категорій дієслів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Готуючи статтю, ми мали на меті вирішити такі частини загальної проблеми: виявити особливості відіменних дієслів у сучасній українській літературній мові; установити видові особливості відсубстантивних дієслів лексико-семантичної групи із значенням конкретної фізичної дії, звучання, мовлення; схарактеризувати семантико-словотвірний потенціал відад'єктивних дієслів.

Мета статті – встановити і описати особливості перфективації відіменних дієслів: відсубстантивних – лексико-семантичних груп із значенням конкретної фізичної дії, звучання, мовлення, мислення, інтелектуальної діяльності та відад'єктивних у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Потенціал засобів творення відповідників доконаного виду до відіменних дієслів доконаного виду менший, ніж у вербальних дієслів. Якщо до вербальних дієслів кореляти доконаного виду утворюються кількома способами, серед яких домінують належить префіксальному, а в ролі другорядних використовується суфіксація, зміна наголосу, суплетивізм, то до відіменних – лише одним способом – префіксальним. Це означає, що за видовою ознакою відіменні дієслова доконаного виду

співвідносяться тільки з відповідними перфективами. До цього спричинилася насамперед їх семантика, а також морфемна структура, адже через похідний характер своїх словотвірних суфіксів, зокрема таких, як -ствува-, -ірува- / -ирува-, -ізува- / -изува-, -фікува-, -нича-, -ича- та інших, чимало відсубстантивних дієслів не може утворити відповідників доконаного виду суфіксальним способом, тому що нагромадження суфіксів ускладнило б і до того немилозвучну вимову таких суфіксальних дієслів. Тільки двоє безпрефіксних відіменних дієслів доконаного виду з негрозоміжною структурою мають кореляти доконаного виду, утворені за допомогою чергування суфіксів, напр.: *кінчати* – *кінчити*, *лишати* – *лишити* (Городенська К.Г., Кравченко М.В., 1981, с. 59) [1, с. 59].

В академічних граматиках російської мови коло суфіксальних корелятивів доконаного виду розширюється за рахунок дієслівних утворень з суфіксом -ну, тому що вони кваліфікуються як відповідники доконаного виду до дієслів доконаного виду з суфіксами -а-, -ува-, -і- на тій підставі, що дієслова з суфіксом -ну-, маючи додатковий значеннєвий відтінок однократності і входячи до кількісних способів дієслівної дії, дуже близькі з ними семантично. Проте в більшості праць з аспектології однократність трактується як словотвірне значення, на якому ґрунтується однократний спосіб дієслівної дії. Саме тому у видові пари не можуть об'єднуватися дієслова типу – дзвобати – дзвобнути, кричати – крикнути, кашляти – кашлянути, ризикувати – ризикнути, свистіти – свиснути та ін.

Характерно, що й вторинна суфіксація обмеженіше використовується на її ступені видотворчого процесу префіксальних відіменних дієслів. Це зумовлено кількома причинами. По-перше, більшість відад'єктивних дієслів, зокрема з суфіксами -і-, -а-, -ну-, виражають значення становлення ознаки, або інхотайвнє значення, яке, як відомо, передбачає досягнення своєї внутрішньої мети, що сигналізує про завершення процесу становлення ознаки, про її граничний вияв. Виразниками цього значення виступають дієслова доконаного виду з префіксами по- (пор.: *почорніти*, *посивіти*, *потонішати*, *подорожчати*, *поменішати*, *поруднути*) та з-/с-, які формують

з безпрефіксними інхоативними дієсловами видові пари, через що ланцюг їхнього видотворення замикається: *Скам'янів*, бо на лютім вогні серце матері тліло і тліло (О. Потапенко). По-друге, відсубстантивні дієслова з суфіксами *-ува-*, *-та-*, *-и-*, які становлять кістяк усіх від субстантивних дієслів, виражають тривалі, процесуальні дії або стани, які не мають спрямованості до своєї внутрішньої межі (пор.: *вчителювати, лікарювати, директорувати, слюсарювати, вівчарити, вівчарювати, кухарити, франтити* й под.). Саме тому вони не можуть утворити видових пар з префіксальними дієсловами докананого виду. Виражені ними тривалі дії та стани можуть мати лише часові обмеження, зокрема короткий період тривання дії визначає префікс *по-* (пор.: *повчителювати, повівчарити, повізникувати, пофрантити* й под.), а точно визначений – префікс *про-* (пор.: *провчителювати, про вівчарювати, про візникувати, профрантити* й под.). Але відсубстантивні дієслова з префіксами *по-* та *про-*, подібно до вербальних дієслів з цими префіксами, у межах своїх словотвірних значень є одновидовими дієсловами докананого виду. Отже, вони не можуть продовжити видового ланцюга за допомогою суфіксів вторинної імперфективації. Нарешті, у сучасній українській мові відіменні дієслова порівняно з вербальними загалом обмеженіше поєднуються з префіксами, що виражають граматико-словотвірні значення. Відповідно менша кількість префіксальних відіменних дієслів залучається у процеси вторинної імперфективації.

Таким чином, у системі безпрефіксних відіменних дієслів, тобто дієслів, утворених за допомогою суфіксів від іменникових, прикметникових, числівникових та займенникових основ, які становлять серцевину відіменних дієслів взагалі, префікси виступають єдиним засобом їх видової корелятивності.

Відіменні дієслова, які постали від цих типів твірних основ префіксально-суфіксальним та префіксально-суфіксально-постфіксальним способами, на відміну від суфіксальних відіменних дієслів, є дієсловами докананого виду. Ця словотвірна-граматична особливість відіменних дієслів зумовлює використання іншого видотворчого засобу. Основним засобом утворення корелятивів докананого виду до дієслів докананого виду є суфікси імперфективації. Подібно до перфективації імперфективація відіменних дієслів здійснюється вибірково. Співвідносні суфіксальні форми докананого виду утворюють тільки ті дієслова докананого виду, цілісна дія яких може бути представлена в стадії розгортання, тобто як нецілісна, пор.: *окультурити – окультурювати, узагальнити – узагальнювати, присвоїти – присвоювати* й под.: Чому в багатьох стародавніх народів бджола символізувала саме безсмертну душу, дихання життя? (О. Потапенко); Отже, *підсумовує* він, можна поставити питання про принципову досяжність індивідуального безсмертя (О. Потапенко).

Роль супровідного видотворчого засобу у процесах імперфективації префіксально-суфіксальних відіменних дієслів виконує чергування приголосних або голосних звуків (пор.: *знижити – знижувати, облагородити – облагороджувати*) та зміна наголосу (пор.: *видовжити – видовжувати*,

ти, опоясати – опоясувати, підпоясати – підпоясувати й под.). Значно частіше ці видотворчі засоби використовуються в комплексі, пор.: *збагатити – збагачувати, спростити – спрощувати* й под.

Суплетивізм як спосіб творення видових корелятивів до відіменних дієслів неможливий через їхній виразний структурно-семантичний зв'язок з твірними іменниковими, прикметниковими, займенниковими та числівниковими основами, пор.: *спонсорувати – спонсор* (бути спонсором), *гордувати – гордий* (бути гордим), *переінакшити – інакший* (зробити інакшим).

Отже, відіменні дієслова мають свою специфіку у використанні засобів видової корелятивності, яка зумовлена їх словотвірною структурою. Утворені суфіксальним способом відіменні дієслова докананого виду, подібно до безпрефіксних вербальних, формують видові кореляції за допомогою перфективних засобів з тією лише відмінністю, що для вербальних дієслів докананого виду перфективація є основним, а для відіменних – єдиним способом утворення докананих корелятивів. Оскільки в системі відіменних дієслів суфіксальні деривати становлять доміную, то це дає підстави вважати й перфективацію основним засобом видової корелятивності відіменних дієслів.

Від префіксально-суфіксальних та префіксально-суфіксально-постфіксальних відіменних дієслів докананого виду, за аналогією до префіксальних дієслів докананого виду, співвідносні форми докананого виду утворюються за допомогою суфіксів імперфективації. Це означає, що відіменні дієслова формують імперфективні видові пари на першому ступені видоутворення, тоді як вербальні, а точніше від вербальні дієслова, – лише на II ступені.

Відіменні дієслова вживаються передусім як назви дій і процесів, значно рідше – станів: У сучасному вченні кабала буква Алеф символізує велику таїну, яка не може бути досягнута (О. Потапенко); Жива речовина (Душа) спочатку проектує себе у вигляді голографічного польового образу... (О. Потапенко). Значення дії виражає переважна більшість відсубстантивних дієслів і порівняно невелика частина відад'єктивних дієслів: І думка *молодіє*, землі ходу *розкрилює* зело (О. Потапенко); І коли електромагнітні зв'язки *слабнуть*, вона іде у свій дзеркальний світ? (О. Потапенко). Відсубстантивні дієслова із значенням дії передають насамперед різні види діяльності людини: Якщо Січове товариство не мало претензій до своїх зверхників, воно гукало їм: «Ви – добрі пани, *пануйте* ще над нами!» (О. Потапенко). Проте похідний характер таких дієслів спричинився до того, що їх зручніше диференціювати в межах лексико-семантичної групи або безвідносно до неї за словотвірними типами, тобто за словотвірними афіксами як виразниками словотвірних значень. Так, зокрема, серед відсубстантивних дієслів на позначення різних видів трудової діяльності людини виділяються дієслова кількох синонімічних словотвірних типів з суфіксами *-ува-*, *-и-*, *-а-*, *-нича-*, *-ствува-*, що виражають словотвірне значення бути кимось за професією видом занять тощо (пор.: *лісникувати, мірошникувати, пекарювати, директорувати, вівчарити, кухарити*),

а також дієслова з суфіксом -ува-, що передає значення займатися діяльністю, визначеною твірною іменниковою основою (пор.: *мародерствувати, критиканствувати, вільнодумствувати, прожектерствувати*).

Відсубстантивних дієслів конкретної фізичної дії, що вказують на спрямування дії на певний об'єкт, значно менше, ніж вербальних. До них належать дієслова з суфіксами -ува-, -и-, -ізува-/изува-, що виражають словотвірне значення покривати зверху або обробляти чи забезпечувати тим, що визначено твірною іменниковою основою.

Відсубстантивних дієслів звучання, на відміну від вербальних, зовсім мало. Це дієслова з суфіксами -а-, -і-, -и-, що передають словотвірні значення видавати, створювати те, що визначає твірна основа (пор.: *кричати, звучати, верещати, пицати, славити, шуміти*): І церква постійно *славить* Бога (О. Потапенко), та створювати, видавати звуки, сигнали тощо за допомогою інструмента, названого твірною іменниковою основою (пор.: *сурмити, трубити, дудіти, трембітати*).

Відсубстантивні дієслова із значенням мовлення, мислення та інтелектуальної діяльності у складі відповідної групи, як уже зазначалося, посідають помітне місце. Їх розрізняють не за словотвірною, а за лексико-семантичною ознакою, виділяючи відсубстантивні дієслова мовлення (*мовити, бесідувати, гомоніти, дебатовати* й под.): Коли душа хотіла повернутися до Осіріса, мала *назвати* імена охоронців, які стояли перед дверима потаємних кімнат (О. Потапенко), та відсубстантивні дієслова мислення, сприймання розумом (*думати, мислити, мізкувати, розуміти, тямити* й под.): Ми вже зазначали, що протягом тисячоліть люди всього світу *вірили* в існування та безсмертя душі (О. Потапенко); Син, який був усі чотири місяці на Майдані, розповідав, що всі вони щодня *молилися* й *вірили* у перемогу (О. Потапенко).

Із значенням дії вживаються лише ті відад'єктивні дієслова, які виражають словотвірне значення робити що-небудь якимсь за ознакою. До них належать дієслова з суфіксом -и-, дії яких спрямовані тільки на зміну кольору предмета (пор.: *білити, чорнити, синіти, зеленити, червонити* й под.), та дієслова з суфіксом -ізува-/изува-, дії яких можуть змінити будь-яку ознаку предмета (пор.: *стерилізувати, модернізувати, стабілізувати, нейтралізувати, активізувати, систематизувати* й под.): Він уособлює собою найбільш абстрактні дисципліни, інтелектуальний розум, очищення... (О. Потапенко). Значно частіше це словотвірне значення виражають префіксально-суфіксальні відад'єктивні дієслова, утворені за допомогою суфікса -и- і різних префіксів (пор.: *випорожнити, витончити, уповільнити, удосконалити, спростити, завищити, осквернити, обкруглити, подовжити, поліпшити, продовжити* й под.).

На позначення процесів вживаються передусім відад'єктивні дієслова з суфіксами -і-, -ну-, що мають словотвірне значення ставати, робитися якимсь за ознакою (пор.: *білити, блакитніти, дрібніти, тужавіти, мужніти, сліпнути, худнути, гіркнути* й под.), та відад'єктивні дієслова з суфіксом -а-, що передають словотвірне

значення ставати, робитися якимсь за ознакою в більшому ступені її вияву (пор.: *важчати, вищати, вужчати, глибошати, солодишати, тоншати, ширшати* й под.). Значення процесу властиве тільки поодиноким відсубстантивним дієсловам з суфіксом -і-, який вказує на уподібнення за якоюсь ознакою до того, хто названий твірною іменниковою основою, пор.: *совіти, бараніти, зборократіти, оскотиніти*.

Статичну ознаку передають відад'єктивні дієслова з суфіксами -ува-, -а-, що виражають словотвірне значення бути таким, як визначено твірною прикметниковою основою (пор.: *бравувати, гордувати, хитрувати, скромничати, ліберальничати* й под.) та суфіксом -і- має словотвірне значення виділятися певною ознакою (пор.: *біліти, чорніти, темніти, світити, кругліти, горбатіти* та ін.). Серед відсубстантивних вживається зовсім небагато дієслів на позначення психічного або фізичного стану людини (*сумувати, голодати, морозити, температурити*) та стану природи (*дощити, морозити, хмарити, зоріти*).

Статус префіксів з граматичною функцією у структурі відіменних дієслівних основ мають ті, за допомогою яких утворюються форми доконаного виду до відіменних дієслів недоконаного виду з граничною семантикою. Основною сферою функціонування цих префіксів є відад'єктивні дієслова, тому що вони, як уже відзначалося, передають граничні стани та дії. Периферію у їх використанні становлять відсубстантивні дієслова, бо, по-перше, серед них зовсім небагато тих, що означають граничні дії, а, по-друге, граматикувальні у поєднанні з ними можуть лише деякі дієслівні префікси.

Широке охоплення відад'єктивних дієслів граматичною перфективацією зумовлене також однотипністю їх словотвірної структури і відповідно – словотвірного значення. Це означає, що граматичного значення доконаного виду той чи інший префікс надає відад'єктивним дієсловам, які мають ту саму словотвірну структуру і виражають спільне словотвірне значення. Так, наприклад, префікс по- є засобом утворення співвідносних форм доконаного виду для всіх відад'єктивних дієслів, що постали від прикметникових основ вищого ступеня порівняння за допомогою словотворчого суфікса -а- і передають словотвірне значення ставати, робитися якимсь за ознакою у вищому ступені її вияву, пор.: *видові пари: більшати – побільшати, вужчати – повужчати, коротшати – покоротшати, тоншати – потоншати, м'якшати – пом'якшати, дорощати – подорощати, дорослішати – подорослішати* та ін. Напр.: Сонце, поволі спускаючись на захід, *більшає*, немов росте, *яснішає* (М. Коцюбинський); Над лісом згасли останні бризки сонця, *потемніли, побільшали* дерева (М. Стельмах); Лише в партизанському лісі *молодали* їхні обличчя, вирівнювалися плечі, а хода ставала пружною, легкою (М. Стельмах); Вона відпочила після подорожі, засмагле обличчя *посвітліло, помолодило* (З. Тулуб).

Майже з такою ж послідовністю використовується префікс по- і для утворення форм доконаного виду до відад'єктивних дієслів, що постали від прикметникових основ за допомогою суфіксів

-і-, -ну-, які виражають словотвірне значення ставати якимсь за ознакою, зокрема:

а) за кольором (пор. видові пари: *блакитніти* – *поблакитніти*, *зеленіти* – *позеленіти*, *червоніти* – *почервоніти*, *біліти* – *побіліти*, *сіріти* – *посіріти*);

б) за внутрішніми якостями, натурою, характером (пор. видові пари: *веселіти* – *повеселіти*, *лагідніти* – *полагідніти*, *добріти* – *подобріти*, *суворіти* – *посуворіти*, *смирніти* – *посмирніти*);

в) за зовнішнім виглядом (пор. видові пари: *кругліти* – *покругліти*, *густіти* – *погустіти*, *дірчавіти*, *миршавіти* – *помиршавіти*, *смуглявіти* – *посмуглявіти*, *пишніти* – *попишніти*);

г) за віком (пор. видові пари: *старіти* – *постаріти*, *статечніти* – *постатечніти*);

р) за фізичним станом (пор. видові пари: *твердіти* – *потвердіти*, *м'якнутити* – *пом'якнутити*, *тужавіти* – *потужавіти*);

д) за значенням, вагою, роллю (пор. видові пари: *мізерніти* – *помізерніти*, *дрібніти* – *подрібніти*) та ін. Напр.: Спасибі, що росте трава, і душа жива, і що *біліє* голова і *кільчиться* трава (В. Стус) – Хай би *побіліли* її коси, та залишились би очі ясними... (О. Гончар); А гарна удова *веселіє*, що загублене знайшла (Марко Вовчок) – І мій смутний, *повеселів* товариш – На наше вийде, будем жито жать (М. Шеремет); Ішов час. *Старіла*, батракуючи на полях у графа Шенбарна, вдова Терезія (В. Козаченко) – *Перемінився* Порох з того часу, як його бачив Чіпка: *постарів*, захирів, опав (Панас Мирний); Забризкана росою дорога *м'якла* під колесами (Григор Тютюнник) – Після дощу земля *пом'якла*. Лише кілька відад'єктивних дієслів цього типу корелює з перфективом, утвореним за допомогою префікса з-/с-, пор. видові пари: *непритомніти* – *знепритомніти*, *божеволіти* – *збожеволіти*, *трухлявіти* – *струхлявіти* та ін. Напр.: Аж тепер відчув (Олег), що *непритомніє* з перенапруги (І. Ле) – Бахнув постріл, щось ударило по голові, і Федя *знепритомнів*... (М. Трублаїні); Всихаючи, вони (яблуні) *розчухувалися* на вітрах, *трухлявіли*, *випадали* з окоренків (М. Стельмах) – Одні (хати) давно відслужили своє, *струхлявіли*, *розсипалися*... (І. Цюпа).

Значно частіше перфективи з префіксом з-/с- вживаються як синонімічні або дублетні видові форми до перфективів з префіксом по-. Це означає, що чимало відад'єктивних дієслів із значенням становлення ознак співвідноситься за видовою ознакою з двома рівноправними доконаними корелятами, пор. видові пари: *багровіти* – *побагровіти*, *збагровіти*; *біліти* – *побіліти*, *збіліти* (на обличчі); *бідніти* – *побідніти*, *збідніти*; *буряковіти* – *побуряковіти*, *збуряковіти*; *жовкнутити* – *пожовкнутити*, *зжовкнутити*; *м'якнутити* – *пом'якнутити*, *зм'якнутити*; *лагідніти* – *полагідніти*, *злагідніти* та ін. Напр.: Описля, як було побачить (Павло) туя дівчину, *біліє*, тікає геть (Марко Вовчок) – Христя то *почервоніє*, то *побіліє*, аж слези їй на очі виступають (Панас Мирний); Сулятицький *збілів*, як стіна (В. Гжицький); Очі жінки *лагідніють* – Ну, чого ж стала? – усміхнувся батько, одразу *полагіднівши* на лиці (Колесник) – Вдова глянула на хлопця, і сумний, суворий вираз її очей *злагіднів* (Ю. Опільський).

З префіксами по- та з-/с- як виразниками граматичного значення доконаного виду гранично зблизилися у структурі небагатих відад'єктивних дієслів із значенням становлення ознаки на рівні одного або всіх ЛСВ префікси о- та за-. Саме тому, мабуть, у деяких дослідженнях з аспектології вони подаються у складі відповідних дієслів як видові префікси. Ідеться, зокрема, про такі пари, як *німіти* – *оніміти*, *німіти* – *заніміти*, *глухнути* – *оглухнути*, *грубіти* – *огрубіти*, *грубіти* – *загрубіти*, *хижіти* – *охижіти*, *мертвіти* – *омертвіти*, *твердіти* – *отвердіти*, *твердіти* – *затвердіти*, *костеніти* – *закостеніти*, *дерев'яніти* – *одерев'яніти*, *дерев'яніти* – *задерев'яніти* та ін. Справді, у цих парах перфективи засвідчують досить високий ступінь десемантизації та граматикизації префіксів о- та за-, але недостатній для того, щоб вважати їх лише виразниками граматичного значення доконаного виду, бо префікс о- вказує на повноту набуття певної ознаки її носієм, що пов'язано з його просторовим значенням, а префікс за- – на завершення процесу набуття ознаки її носієм, що зумовлено його темпоральним значенням.

Дії, які виражають відад'єктивні дієслова, також мають граничний характер. У них однотипна словотвірна структура, що виявляється в поєднанні твірної прикметникової основи з суфіксом -и-, який передає словотвірне значення «робити що-небудь якимсь за ознакою». Але за видовою, на відміну від таких же дієслів із значенням стану, корелюють переважно ті відад'єктивні дієслова недоконаного виду, дії яких спрямовуються на об'єкт, змінюють його колір, іноді – зовнішній вигляд. Єдиним засобом їх граматичної перфективізації є так само префікс по-, пор. видові пари: *біліти* – *побіліти*, *жовтити* – *пожовтити*, *зеленити* – *позеленити*, *синити* – *посинити*, *червонити* – *почервонити*, *чистити* – *почистити* та ін. Напр.: Осінь *жовтить* та *червонить* листя дерев – Сумно й серед лісу: вітри-суховії обголити його рясні віти, а ранні заморозки *пожовтили* та *почервонили* лист зелений (Панас Мирний); Так і він то (маляр) відтіля родом був, а в нас у селі *зеленив* нову дзвіницю (Г. Квітка-Основ'яненко) – Сюди-сюди! – гукав він на Галю, мала було сідати прямо на траву, – *позеленити* плаття (Панас Мирний).

Відад'єктивні дієслова, дії яких спрямовані на зміну інших ознак об'єкта, лишаються поза видовою співвіднесеністю через відсутність повністю десемантизованих префіксів. Характерно, що навіть префікси о- та за- гранично зближуються з видовим префіксом по- у структурі лише деяких відад'єктивних дієслів із значенням дії, пор.: *молодити* – *омолодити* (обличчя, людину), *тупити* – *затупити* (ніж, меч тощо), *черствити* – *зачерствити* (хліб, душу) та ін.

Основними засобами граматичної перфективізації відсубстантивних дієслів недоконаного виду так само, як і відад'єктивних, є префікси по- та з-/с-, але вони характеризуються значно меншою послідовністю вживання, тому що порівняно невелика кількість відсубстантивних дієслів з граничною семантикою має більш різнотипну, ніж у відад'єктивних дієслів, словотвірну структуру. Вони поєднуються з відсуб-

стантивними дієсловами, які виражають дії, що спрямовуються на об'єкт, бо тільки ці дії мають граничний характер. Префікс по- послідовно реалізує свою граматичну функцію лише з тими із них, які виражають словотвірне значення «покривати зверху, обробляти, просочувати речовиною, визначеною твірною іменниковою основою», пор. видові пари: *крохмалити* – *покрохмалити*, *смолити* – *посмолити*, *воцити* – *повоцити*, *воскувати* – *повоскувати*, *фарбувати* – *пофарбувати*, *нікелювати* – *понікелювати*, *бронзувати* – *побронзувати*, *солити* – *посолити* (*страву*), *золотити* – *позолотити* (*перстень*), *сріблити* – *посріблити* (*кулон*), *перчити* – *поперчити* (*фарш*) та ін. Напр.: Одні дівчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки (квітів), другі вправляють дроти в те листя, треті *фарбують*, четверті *крохмалють*, завивають та розправляють (Леся Українка) – В хаті побіліла (Марія Степанівна), все, що потрібно, попрала, навіть двері, вікна та підлогу *пофарбувала* (Д. Ткач); Жінка *покрохмалила* скатертину; Але Зорину застав Боровий не з пензлем у руках, як бувало, а з лижами, які *воцила* (Я. Гримайло) – Швець *повоцив* нитку. Слід зауважити, що дехто з аспектологів заперечує проти суто граматичного статусу префікса по- у складі таких перфективів, як *понікелювати*, *побронзувати*, *позолотити*, *посріблити* й под., бо в них виразно простежується просторове значення – поширення дії по поверхні об'єкта.

Такої послідовності у процесах десемантизації префікс по- не виявляє, поєднуючись з відсубстантивними дієсловами інших словотвірних

типів, пор. видові пари: *обідати* – *пообідати*, *жарити* – *пожарити*, *карати* – *покарати*, *мирити* – *помирити*, *лічити* – *полічити*, *ділити* – *поділити*, *дарувати* – *подарувати* та ін. Напр.: Василюк і робить все без метушні, і мову веде неквапливо, і *обідає* без поспіху (О. Гончар) – Сім'я *пообідала* спокійно; Першокласник *ділить* десять на два – Першокласник *поділив* десять на два.

Висновки і пропозиції. У сучасній українській мові потенціал засобів творення відповідей доконаного виду до відіменних дієслів недоконаного виду менший, ніж у вербальних дієслів. Відіменні дієслова мають свою специфіку у використанні засобів видової корелятивності, яка зумовлена їх словотвірною структурою. За видовою ознакою відіменні дієслова недоконаного виду співвідносяться тільки з відповідними перфективами. Кореляти дієслів доконаного виду утворюються до відіменних – лише одним способом – префіксальним. Статус префіксів з граматичною функцією у структурі відіменних дієслівних основ мають ті, за допомогою яких утворюються форми доконаного виду до відіменних дієслів недоконаного виду з граничною семантикою. Основними засобами граматичної перфективації відсубстантивних дієслів недоконаного виду так само, як і відад'єктивних, є префікси по- та з-/с-.

У рамках отриманих результатів можна намитити перспективу подальшого студіювання у цьому напрямку: простеження засобів видотворення у системі багатозначних дієслів та доведення видової неоднорідності багатозначних дієслів.

Список літератури:

1. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська. – К.: Наук. думка, 1981. – 199 с.
2. Городенська К. Г. Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення / К. Г. Городенська // Актуальні проблеми граматики: зб. наук. праць. – Кіровоград, 1997. – Вип. 2. – С. 116-119.
3. Городенська К. Г. Видові протиставлення в системі сучасних дієслів / К. Г. Городенська // Слово. Стиль. Норма: зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 118-121.
4. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці / А. П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.
5. Овчиннікова І. І. Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / І. І. Овчиннікова. – К., 1993. – 23 с.
6. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / Віталій Макарович Русанівський. – К.: Радянська школа, 1977. – 55 с.
7. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / Віталій Макарович Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.

Потапенко А.И., Чубань Т.В., Левченко Т.Н.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

СРЕДСТВА ВИДОВОЙ КОРРЕЛЯТИВНОСТИ И СЕМАНТИКО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОТИМЕННЫХ ГЛАГОЛОВ

Аннотация

В статье исследован вопрос о значении наблюдения над глаголом при изучении украинского языка. Выделены основные аспекты исследования перфективации отименных глаголов в современном украинском языке. Описаны параметры перфективации отименных глаголов, которые называют действия, которые выражают процессы физических действий. Выделено и охарактеризовано лексико-семантическую группу отименных глаголов украинского языка со значением физической деятельности, речи, мышления, интеллектуальной деятельности, которые имеют свои особенности в соединении с приставками как реализаторами словообразовательно-грамматической и грамматической функции. Выводы подтверждены примерами.

Ключевые слова: глагол, вид, отименные глаголы, отименные глаголы лексико-семантической группы со значением физической деятельности, отименные глаголы речи, видовые особенности, перфективация, имперфективация.

Potapenko O.I., Chuban T.V., Levchenko T.M.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

MEANS OF ASPECTIVE CORRELATIVITY AND SEMANTIC AND WORD-FORMATIVE POTENTIAL OF DENOMINATIVE VERBS

Summary

The article highlights the main aspects of the research of perfectivation of denominative verbs in modern Ukrainian language. It is studied the issue of the importance of the verb observation while learning the Ukrainian language. The article describes the parameters of perfectivation of denominative verbs, which name actions that express processes of the specific physical action. It is defined a lexical-semantic group of denominative verbs of the Ukrainian language with the meaning of the specific physical action, speech, thought, intellectual activity with its own characteristics in co-occurrence with prefixes as implementers of the grammatical and word-formative and grammatical function. The conclusions are confirmed by examples.

Keywords: verb, aspect, denominative verbs, substantive verbs, denominative verbs of specific physical action, denominative verbs of speech, aspective characteristics, perfectivation, imperfectivation.